

Orhun, Murat (2022). Memet Tursun Zunun Oqya, Çağdaş Uygur Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Londra: Uygur Dili Araştırmaları, 2021, 1297 s., *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2022/20, s. 112-114.

Memet Tursun Zunun Oqya, Çağdaş Uygur Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü Londra: Uygur Dili Araştırmaları, 2021, 1297 s.

[Kitap Tanıtım ve Değerlendirme / Book Review]

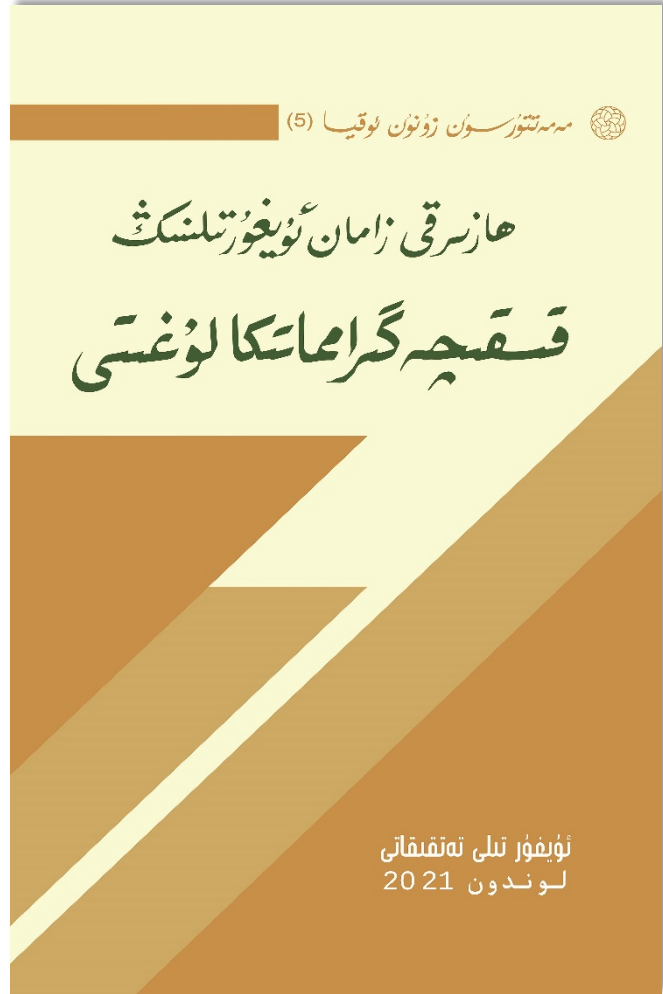
Murat ORHUN*

Geliş Tarihi: 04.10.2022

Kabul Tarihi: 03.11.2022

Uygurca dil bilgisi, yirminci yüzyılın yarısından günümüze önemli ölçüde değişmiştir. Günümüzde Uygurcanın dil bilgisi üzerine yapılan çalışmaların sayısı nispeten artmış olmakla birlikte alanda Uygurca dil bilgisi sözlüğünün olmaması dikkatleri çekmiş ve önemli bir eksiklik olarak görülmüştür. Bu eksikliği gidermek amacıyla hazırlanan sözlük, 2500 adet dil bilgisi terimine ve bu terimlerin çeşitli anlamlarına doğrudan erişim sağlamaktadır. Sözlük, dil örnekleri ve çok sayıda referans, açık ve özlü tanımlar, ilgili alanlardaki akademik literatürden uygun alıntılar ile çok sayıda fonetik, morfoloji, sözcük bilgisi, sözlük bilim ve söz dizimi dâhil olmak üzere geniş kapsamlı dil bilgisi çalışmaları sunmaktadır. Ayrıca Uygurcaya bilinçli olarak ilgi duyan herkese geniş kapsamlı genel bilgi sağlamaktadır. Kitap; *Giriş, Sözlük, Ekler* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır:

Giriş Bölümü: Bu bölümde yazarın Uygurca ve Uygurca terimler hakkındaki görüşleri, sözlüğü yazma nedeni ve nasıl kullanılması ile ilgili önerisi özet şeklinde yer almıştır. Bu çalışmada “Uygurca nasıl kullanılmalı?” konusu temel alınarak genel olarak çağdaş Uygurcada kullanılan terimler ifade edilmiş, açıklanmış ve anlaşılması zor olan terimler açıklamalı örnekler ile izah edilmiştir. Karşı anlamlı ve yakın anlamlı terimler karşılaştırılmış ve örnekler ile yorumlanmıştır. Ayrıca kitabı yazarken görüştüğü ve ziyaret ettiği dil bilimcileri ile görüşmek istediği bilim adamlarından özellikle Mirsultan Osmanof’dan söz etmiştir. Yine bu bölümde Uygurlara, Uygurcaua, Uygurcanın kullanım alanına, Uygurcanın diyalektlerine ve Uygur yazılarına (alfabeler) yer verilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, e-posta: murat.orhun@bilgi.edu.tr
Orcid: 0000-0002-5013-1119

Sözlük Bölümü: Kitabın önemli kısmını oluşturan bu bölümde, terimler ve sözcükler çağdaş Uygur alfabesine göre sıralanmıştır.

Genel olarak dil bilimi ile ilgili terimler detaylı bir biçimde açıklanırken Uygurcanın dil bilgisi ile ilgili pek çok konuya değinilmiştir. Örneğin sesli (Oqya, 2021:531-570) ve sessiz (Oqya, 2021: 590-1012) harflerin özellikleri, ses uyumları, çağdaş Uygurca ve eski Uygurcada kullanılan sözcüklerin karşılaştırılması, Uygurcadaki sözcüklerin biçim birimsel yapısı, fonetik özellikleri, sözlük kapsamı, heceler, söz dizimleri ve çeşitleri, söz dizimlerinin analizi örnekler ile açıklanmıştır. Günümüz Uygurcasında temel sorunları oluşturan imla kurallarına da özellikle değinilmiştir. Örneğin Arapça (Oqya, 2021: 100-105), Farsça (Oqya, 2021: 187-190), Çince (Oqya, 2021: 453-457) ve Rusçadan (Oqya, 2021: 493-499) Uygurcaya giren sözcüklerin özellikleri, söz çeşitleri, Uygurcaya kabul edilirken yapılan leksik ve fonetik değişiklikler, bu değişikliklerin imla kurallarına yansması yine örnekler ile açıklanmıştır. Genel olarak bir kural söz konusu olmadığından dolayı istisna durumlar göz önünde bulundurularak örnekler verilmiştir.

Uygurca ile ilgili farklı bölgelerde kullanılan farklı diyalektleri (Hotan, Kaşgar, Lopnur) için sözcükler üzerinden örnekler verilmiştir. Bu kapsamda Uygur bölgesinde en fazla kullanılan Tarancı (Oqya, 2021:258-276) diyalekti detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Bu diyalektin ses uyumu ve fonetik yönünden merkezi lehçeden farklı olduğundan özenle ve kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Çağdaş Uygur alfabesi sağdan sola yazıldığından dolayı sayıların imlası, Latin ve Kiril alfabelerine göre daha farklı olduğundan sayıların imlasına da özen gösterilmiştir (Oqya, 2021: 518-523). Uygurcada pek çok ek bulunmaktadır ve kullanıldığı duruma göre sözcüklere farklı anlam katmaktadır. Bu nedenle eklerin imlası da ele alınmıştır (Oqya, 2021: 720-722). Uygurcada seslerin uyumunda farklı durumlar söz konusu olduğundan aynı ek sözcüklerin yapılarına göre farklı şekilde eklenmektedir. Ayrıca Uygurcada sıkça kullanılan ve fazla anlam içeren sözcükler, anlamlarına göre örnekler ile açıklanmıştır. “Bulmaq” (26 çeşit), “tutmaq” (37 çeşit), “çüşmek” (32 çeşit), “çiqmaq” (38 çeşit), “salmaq” (38 çeşit), “qalmaq” (30 çeşit), “qoymaq” (37 çeşit), “ötmek” (30 çeşit) gibi sözcükler bu sözcüklere örnek teşkil etmektedir.

Ekler Bölümü:

1. Ekler: Uygurcada en çok kullanılan 100'den fazla ek, örnekleri ile açıklanmıştır. Özellikle bu ekler, sesli-sessiz uyumu gibi tüm ayrıntıları ile gösterilmiştir.
2. Sarı Uygurca: Sarı Uygurca'yı kullanan kişi sayısı, kullanılan bölgeler, bu dilin ses bilimi, söz bilimi, söz dizim ve dil bilgisi, Sarı Uygurların dil geleneği, yazma ve folkloru gibi bilgileri içermektedir.
3. Ek: Bu başlık altında, Uygurcanın gelişme süreci, genel bakış, Baskov'ın bakışı ve Uygur dil bilimcilerinin araştırmaları açıklanmıştır.
4. Uygurların Bazı Eski Yazıları: Bu başlık altında, Uygurların eskiden kullandığı Karuştı, Udun, Soğdi, eski Türk (Orhun) yazısı, eski Uygur yazısı, Hakaniye (Karahana), Çağatayca ve çağdaş Uygur yazısı gibi bazı Uygur yazılarının kullanıldığı bölgeler, zaman ve yazılan bazı eserler özetlenmiştir.
5. Çağdaş Uygurcanın İmlası ile İlgili Altı Defa Yapılan Çalışmalar: Bu başlık altında, 1948 senesinden günümüze kadar çağdaş Uygurcanın imlası ile ilgili yapılan çalışmalar, tarihleri ve yapılan değişiklikler yer almaktadır.
6. Uygurcadaki Harfleri Latin Alfabesi ile Gösterme Çalışması: Çağdaş Uygurcada kullanılan Arap alfabesine ek olarak Latin alfabesi kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Latin alfabesi ile ilgili örnekler verilirken imla kuralları da açıklanmıştır.

7. Uygur Dil Bilimcileri ve Onların Bazı Eserleri: Kâşgarlı Mahmut ve Ali Şîr Nevaî dâhil olmak üzere 60'tan fazla dil bilimcinin biyografileri, yaptığı araştırmaları ve yazdığı eserleri listelenmiştir.
8. Uygurca ile İlgili Yapılan Bazı Yayınların Listesi: Bu başlık altında Eski Uygurca, Çağatayca, çağdaş Uygurca ve Türk dilleri ile ilgili yayımlanmış 100'den fazla eserin listesi verilmiştir.

Sonuç olarak Oqya'nın hazırlamış olduğu bu çalışma, dil bilim terimleri açıklanırken aynı zamanda Uygurca öğrenmek isteyenler için geniş ve pratik bilgiler içermektedir. Oqya, bu sözlüğü hazırlarken Uygurca dil bilimi ile ilgili Uygur Özerk Bölgesi, Orta Asya ve uluslararası saygın dergilerde yayımlanmış kaynakları incelemiş ve böylelikle Uygurca dil bilgisi ve dil bilim araştırmalarında kullanılan terimleri bir araya getirerek bu terimlerin açıklamalarına da yer vermiştir. Dolayısıyla bu çalışma, sözlük mahiyeti taşımasının yanı sıra Uygurca üzerine araştırma yapmak isteyenler için kapsamlı bir kaynak, Uygurca öğrenmek isteyenler için bir ders kitabı niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

Oqya, Memet Tursun Zunun (2021). *Çağdaş Uygur Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Londra: Uygur Araştırmaları.